

Sukunimemme alkuperästä – tietoja kielitieteilijöiltä höystettynä kirjoittajan havainnoilla

Sukunimemme alkuperästä ei ole olemassa tarkkaa tietoa. On arveltu sen tulevan mm. venäjän kielen hevosta tarkoittavasta **kon'**-sanasta, karhua merkitsevistä suomen ja karjalan kielen **kontio**-substantiivista (samalla karhun kävelyä kuvaavasta **kontia**-verbistä) tai kreikkalais-ortodoksisesta etunimestä **Konon**. Kummallinen on joka tapauksessa sukunimessämme esiintyvä **ntk**-yhdistelmä, jota ei juuri tavata alkuperäisissä suomenkielissä sanoissa joitakin puhe- tai murremuotoja lukuun ottamatta (**sonka** = sateenvarjo; **jonka** = kuoppa, vajoama; **Jont'ka-Mikola** = äitini rajantakaisen kotikylän, Melaselän, Nikolai-nimisen asukkaan ontuva poika).

Pirkko Mikkosen ja Sirkka Paikkalan toimittaman Sukunimikirjan (Otava, Uusittu laitos 2000, s. 204) ja tutkimusten mukaan **Kontkanen** on pohjoiskarjalainen nimi, jonka vanhastaan on voinut tavata esimerkiksi Pälkjärveltä, Kontiolahdesta ja Liperistä. Nimi on muodostunut kreikan **Konon**-nimen karjalaisesta muunnoksesta **Kontka**. Nimen perään on lisätty **-nen**-päätte, joka on tuttu savolaisista sukunimistä. Muita saman nimen muunnoksia ovat **Konkka, Konkko, Konko ja Kanana (-> Kananen, Kononen)**.

Sukunimikirjan mukaan tällainen etunimi löytyy mm. Pälkjärveltä vuodelta 1589 muodossa **Contke**

Tijtanson, Kiteeltä vuonna 1631 **Kånko Sidoroff** ja vuonna 1632 muodossa **Cåndko Sidoroff**. Lisänimenä nimi löytyy Räisälästä vuonna 1615 muodossa **Feodor Kontko** ja Kitelästä 1640 **Lefwoska Kontkoff** -muotoisena.

Joensuun yliopiston venäjän kielen professorina kauan toiminut Muusa Savijärvi kertoi **Kontkanen**-nimelle olevan kolme mahdollista lähdeä, jotka ovat seuraavat:

1) Laatokan Karjalassa tunnetaan **lohilaji** nimeltään **kontka**; nimi on voinut tulla sitä kautta.

2) Nimi on saattanut tulla myös alkuperäisten nimen käyttäjien **ulkomuodosta**: sana **konkka** tarkoittaa uloketta, jotain eteenpäin työntyvää, ulospäin suuntautuvaa (**konkkanenä** = kyömynenä, **konkkaluu** = lonkkaluu). Tämän sanan levikki on Muusa Savijärven mukaan Savoön päin, joten se ei istune parhaalla mahdollisella tavalla karjalais-ortodoksisen suvun nimen alkulähteeksi.

3) Luultavin nimilähde on Muusa Savijärvenkin mukaan juuri tuo sukunimikirjassa mainittu kreikkalais-ortodoksisen **Konon-etunimen muunnos**, hellittely- eli hyväilymuoto – siis lempinimi **Kond'ka, Kontka**.

Suomen kieltä opiskellessani professorimme Alpo Räisänen mainitsi yhtenä mahdollisuutena venäjän **kon'**-sanan eli hevosen, kun **Kontkanen**-sukunimen alkuperää kysyin. Venäjänkarjalainen karjalan kielen asiantuntija Pekka Zaikov taas arveli nimemme tulevan karjalan kielen kautta; hän esitti monta vaihtoehtoa, joiden karjalankieliset asut olen unohtanut, mutta kaikki ehdotukset olivat eläinten nimiä, vahvimpana niistä kontio, kontivo. Lisäksi R. E. Nirvi on Kiihtelysvaaran sanakirjojensa III osassa maininnut sanan **kontta** 'karhu'-merkityksessä.

Konkka-sanaan taas liittyy useita sanamuotoja: mm. **jokin konkottaa, on konkollaan** eli on koholla. Substantiivina, lähinnä yhdyssanojen määrittävänä osana, **konkka** esiintyy myös **konka**-muodossa (**konkanenä**, ks. Suomen kielen perussanakirja, osa 2). Tästä sana olisi saattanut kehittyä liikanimeksi **Konka**, esimerkiksi **Konka-Kauro** (= konkkanenäinen Gavril eli Gabriel) ja siitä vähitellen **Kauro Konkaksi**, jolloin karjalankielinen taivutus oliisi muotoa **konka – konkan, ei kongan**, koskei karjalan kielessä sen enempää kuin venäjässäkään ole **äng**-äännettä. Se, mistä sitten **t**- tai ehkä alkujaan karjalalle tyypillinen liudentunut **d**-äänne - tulisi **n**- ja **k**-äänteiden väliin (**Kond'ka**), on arvailun varassa. Ehkä venäjän ja karjalan hellittely- eli lempinimien muodostustapa kävisi tässä tapauksessa **d'**:n tai **t**:n synnyttäjäksi. Venäjän ja karjalan kielissähän käytetään paljon hellittelymuotoja tyyliin **Pietari, Pjotr, Petr = Piet'ka, Pet'ka; Vasili = Vat'ka, Vaska. Konon, Kond'ka** -etunimi olisi sitten siirtynyt henkilön ja vähitellen koko perheen lisänimeksi ja siitä sukunimeksi. Sukunimemmehän ovat pääasiassa muotoutuneet patronyyimeistä eli isännimistä,

liikanimistä eli henkilön ominaisuuksia kuvaavista nimistä, eläinten nimityksistä ja asuinpaikan - tai asuinpaikkaa jotenkin luonnehtivista - nimityksistä.

Eri asiakirjoissa 1600 - 1700-luvuilta ja 1800-luvun alkupuolelta sukunimemme muotoja on kirjattuina mm. seuraavasti: **Kontkoff, Kontikov, Kondiain, Kondioin, Kondikain, Kondikainen, Kontikain, Kontikainen, Kondcain, Kontkais, Kontkain, Konkainen**. Näistä kaksi ensimmäistä voisivat selittyä venäjänkielisten kirjureiden nimen äänneasun omasta tulkinnasta tai siitä, että tämä venäjänkielinen sukunimimuoto onkin todella nimmemme alkuperää (!), mutta mielestäni kuusi seuraavaa muotoa viittaavat aika selkeästi kontioon, karhuun, sen diminutiivimuotoon sekä liikkumistapaan: **kontikainen** = kontien, kontimalla (= konttaamalla) etenevä pikku karhu. Tätä kautta tulisi selitettyä tuo outo **ntk**-kirjainyhdistelmäkin eli **i** olisi vähittäin kadonnut **t:n** ja **k:n** välistä sanan käytön yleistyessä. Samalla tavoin on toinen **i** vähitellen kadonnut savolaisen **-nen**-sukunimipäätteen tai karjalan kielen diminutiivi- eli pientä tarkoittavan päätteen edestä (vrt. esim. sukunimen kehitys **Konoin – Konoinen – Kononen** ja rajakarjalan kielestä taas esim. **tyttö'n', tyttöin, tyttöine(n), tyttönen** = pieni tyttö!). Sirkka Paikkala toteaa sukunimiartikkeleissaan **i:n** vähitellen kadonneen useimmista suomalaisista aiemmin **-inen**-päätteisinä esiintyneistä sukunimistä.

Asiakirjoissa olevat sukunimemme monet eri muodot johtuvat siis eri kirjureiden kieli- ja kirjoitustaidoista tai niiden puutteesta. Oikeakielisuus ei tuolloin ollut vielä vakiintunutta; toisaalta tietoja on saattanut merkitä yhtä hyvin venäjän- kuin ruotsinkielinenkin kirjuri, jolla on ollut vaikeuksia kuullun ymmärtämisessään. Esitän yhden esimerkin asiakirjamerkintöjen erilaisuudesta. Suomen sukututkimusseuran www-sivujen linkkien Hiski-tietokannasta löytyvät mm. seuraavat tiedot kohdasta Joensuu, vihityt: "1.11.1787 Joensuu Drg: Olof **Kondcain** Tj;pig: Anna Haloin Joensuu" ja vähän jäljempänä tiedot kuulutus- ja vihkimisaikoineen: " .10.1787 7.10.1787 Joensu Olof **Kondioin** Anna Haloin Maria". Jokainen pystyy päättelemään, että kyse on samasta pariskunnasta ja tapahtumasta, vaikka sukunimi ja vihkimisaika on kirjattu eri tavoin. Oma arveluni on, että sukunimet Kontiainen, Kontioinen saattaisivat olla samaa alkuperää kuin Kontkanen, kuten Sukunimikirjassa on arveltu nimien Konkko, Kononen ja Kananen olevan..

Muita sukunimemme sana-asua sivuavia havaintoja

Kono(n)-muotoon liittyvät vielä väljästi seuraavat, eivät nimmemme alkuperänä mitenkään todennäköiset, saatikka kielitieteelliset, eri lähteistä poimimani havainnot:

- 1) Karjalan puolelta meille tullessa kyykkäpelissä piirretään maahan kaksi neliötä eli **konoa**.
- 2) Kiihtelysvaarassa on R. E. Nirvin mukaan käytetty **kono**-sanaa painiotetta merkitsemässä.
- 3) Konevitsan luostari sijaitsi vuoteen 1940 saakka Konevitsan eli **Konon-saarella** Pyhäjärven pitäjässä. Yksi perimätieto saaresta kertoo, että siellä olisi muinoin pidetty pakanallisia uhrjuhlia erään ison kiven luona. Juhlissa ja tällä kivellä perimätiedon mukaan uhrattiin hevosia, joten kivi nimettiin Kon-kiveksi, josta nimi olisi sitten vähitellen yleistynyt merkitsemään koko saarta Konon-muotoisena. Oma, täysin epätieteellinen nimenkehityshahmotelmani ennen kuin luin em. perimätiedon, oli seuraava: Konevitsan luostarin 1393 perustanut Kreikan Athos-vuorella kilvoitellut venäläinen munkki, pyhä Arseni, halusi kunnioittaa pyhää Kononia nimeämällä saaren tämän mukaan (luostarihan kunnioitti Arsenin mukanaan tuomaa Neitsyt Marian ihmeitätekevää ikonia). Vähitellen tuli venäläinen päätte -vits Konon-nimen perään (Konovits), ja tästä taas kehittyi karjalainen, puhekielinen muunnos Konevitsa. Jostain syystä olen edelleen enemmän pyhimys Kononin kuin hevosuhrikiven kannalla. Siitä, olisiko Konon-saarella ja Kontkas-esi-isillä sitten mitään muuta yhteyttä kuin tämä mahdollinen nimiyhteys, ei minulla ole mitään tietoa.
- 4) Löysin saksankielisiltä Internet-sivuilta tietoja **Konon-pyhästä**. Konon-niminen henkilö on elänyt Tarsus-nimisellä saarella Kreikassa. Hänet on julistettu pyhäksi 500-luvulla. Mielenkiintoinen sattuma tässä yhteydessä on se, että yksi Kontkasen suvun hallussa olleista tiloista 1800-luvun Taipaleella on ollut nimeltään Tarsu.

Yksi havainto liittyy vielä **kontka**-sanamuotoon: Entisaikoina talvella suksilla liikuttaessa suksiparina käytettiin toisessa jalassa lyhyempää, potkua antavaa kalhua, toisessa pitempää, liukuvaa lyyä. Näistä nuo lyhyemmät sukset olivat kuulemani mukaan karjalassa nimeltään **kond'kat, kontkat**. Se, voisiko tällä sanalla olla mitenkään yhteyttä sukunimeemme, on taas täysin tietymättömissä oleva asia.

Vielä yksi huomio ansaitsee maininnan: **kontikainen** tarkoittaa myös maamyyrää. Maan myyrijoitähän Kontkaset ovat alun alkaen olleet!

Monia todennäköisiä ja epätodennäköisiä selityksiä sukunimemme alkuperäksi tuntuu siis löytyvän, mutta siitä, onko nimi tullut esi-isäimme konkkanenästä, karhumaisesta olemuksesta tai kävelytavasta, hevosten pidosta, maan viljelemisestä vai yhden ortodoksipyhän kunnioittamisesta, lienee mahdotonta saada täyttä varmuutta koskaan. Kukin valitkoon siis – ainakin tutkimusten tässä vaiheessa – omasta mielestään sen mieluisimman selityksen.

Erja Karvinen